

Imelised aastad

Imelised aastad

Juhend 2–8-aastaste laste vanematele

Carolyn Webster-Stratton, PhD

2018

The Incredible Years

A Trouble-Shooting Guide for Parent of Children Aged 2–8

Carolyn Webster-Stratton

Sisaldab bibliograafialoetelu ja registrit.

ISBN 978-1-892222-04-6

Autoriõigus © 2005 Carolyn Webster-Stratton. Kõik õigused kaitstud.

Selle väljaande ühtegi siinkohal autoriõigusega kaitstud osa ei tohi kirjastaja eelneva kirjaliku loata paljundada ega ühelgi viisil kasutada, sealhulgas graafiliselt, elektrooniliselt või mehaaniliselt, kaasa arvatud kopeerimise, salvestamise, lindistamise või infokandjale talletamise teel.

Algne autoriõigus © 1992 Carolyn Webster-Stratton

The Incredible Years: A Trouble-Shooting Guide for Parents of Children Aged 3–8,
kordustrükiid 1994, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006.

Illustratsioonide autor: David Mostyn

Raamatu kujundus: Janice St. Marie

Kirjastaja: Incredible Years

1411 8th Avenue West Seattle,

WA 98119 USA 206-285-7565

www.incredibleyears.com

Eestikeelne väljaanne:

Esmakordselt on trükise kirjastanud eesti keeles Atlex AS

Tervise Arengu Instituudi tellimusel 2015. a.

Tõlge eesti keelde: tõlkebüroo Onyx OÜ.

4. trüki juurdetrükk 2018

ISBN 978-9949-492-57-2

Minu vanematele Maryle ja Lenile,
lastele Sethile ja Annale
ning abikaasale Johnile

Tänuõnad

Võlgnen tohutu tänu kõikidele peredele, kellega viimase 25 aasta jooksul töötanud olen. Nad on mulle vanemluse ja laste kohta väga palju õpetanud ning ilma nendeta ei oleks ma seda raamatut kirjutanud. Järgmiseks olen tänu võlgu Washingtoni ülikooli vanemluskliiniku töötajatele. Esiteks olen nendelt saanud usaldusväärsed andmed põhimõtete hindamiseks ja teiseks hõlmas nende panus hindamatut vaatenurka pereelule ja levinud probleemidele.

Veel olen tänu võlgu mitmetele teadlastele nende märkimisväärse uurimistöö eest perekonna ja laste suhtluse kohta. Täpsemalt öeldes rajaneb mängimist käsitlev peatükk dr Connie Hanfi (Oregoni meditsiiniülikool) kliinilistel töödel; neutraalseks jäämise, aja mahavõtmise ja korralduste peatükk kasvas välja dr Jerry Pattersoni, dr John Reidi ja nende kolleegide (Oregoni sotsiaalse õppimise keskus) teedrajavast uurimistööst laste agressiooni vallas; suhtlemise ja probleemide lahendamise peatükk põhineb dr John Gottmani ja dr Neil Jacobseni (Washingtoni ülikool) kriitilisel teoreetilisel ja sekkumisuurimusel; enesekontrolli peatükk lähtub dr Aron Becki (Pennsylvania ülikool) depressiooni käsitlevast uurimusest; peatükk probleemi lahendamise kohta koos lastega kujunes välja Myrna Shure'i ja G. Spivaki varajasest uurimistööst. Raamatus käsitletud teemad põhinevad nende teadlaste teoreetilistel töödel ja aluspõhimõtetel.

Erilise tänu võlgnen veel dr Jamila Reidile põhjaliku ülevaatus ja panuse eest raamatu uutesse peatükkidesse ning Lisa St. George'ile toimetajatöö ja tootmisjuhtimise eest.

Lõpetuseks tahan tänada oma tütart Annat ja poega Sethi, kes on mulle mu enda kohta vanemana nii palju õpetanud.

Sisukord

Sissejuhatus	19
Osavõtliku ja tundliku vanemluse edendamine	19
Tähelepanu reegel	20
Lapsed ületavad vanemate ootusi või ei täida neid	20
Vägivaldliku distsipliin	20
Lapse ainulaadse temperamendi tunnistamine	20
Kasutage vanemlikku võimu vastutustundlikult	21
Harjutamine teeb meistriks	21
Kõigil lastel on käitumisprobleeme	22
Kõik vanemad teevad vigu	22
Nautige vanemaks olemist	22
Raamatu taust	23
Juhendi ülesehitus	24
Kokkuvõtteks	25

ESIMENE OSA: Eduka vanemluse vundament

Esimene peatükk: Kuidas lapsega mängida?	28
Laske lapsel juhtida	28
Mängige lapsele sobivas tempos	29
Pange tähele lapse märguandeid	29
Vältige võimuvõitlusi	30
Tunnustage ja julgustage lapse ideid ning loovust	30
Edendage emotsionaalset mõistmist fantaasia või matkimismängu abil	31
Olge lugupidav publik	32
Kasutage kirjeldavaid kommentaare	32
Juhendamise kasutamine kooliks ettevalmistamiseks	33
Emotsionaalse juhendamise kasutamine emotsionaalse kirjaoskuse arendamiseks	34
Positiivse mängimise juhendamine eakaaslastega	34
Julgustage last iseseisvalt probleeme lahendama	34
Pange mängimist tähele	35
Väike nõuanne	36
Kokkuvõtteks	36
Teine peatükk: Positiivne tähelepanu, julgustamine ja tunnustamine	38
Kas tunnustamine hellitab lapsed ära?	38
Kas lapsed peaksid teadma, kuidas käituda?	39
Kas tunnustamine on manipuleeriv ja võlts?	39
Kas tunnustamist tuleb hoida väljapaistva soorituse jaoks?	39

Kas käitumine peab enne tunnustamist muutuma?	40
Mida teha lapsega, kes tunnustuse tagasi lükkab?	41
Kas mõne vanema jaoks on laste tunnustamine raskem?	41
Kas julgustamisel ja tunnustamisel on vahe?	42
Tunnustamise tõhusamaks muutmine	43
Olge konkreetne	43
Tunnustage sobivalt	43
Näidake entusiasmi	43
Vältige tunnustamist koos kriitikaga	44
Tunnustage kohe	45
Keskenduge lapse vajaduste kohaselt konkreetsele käitumisele, mida õhutada tahate	45
Käitumine ei pea tunnustuse ära teenimiseks täiuslik olema	45
Julgustage lapsi ennast ja teisi tunnustama	45
Mõju kahekordistamine	46
Kokkuvõtteks	46
Kolmas peatükk: Preemiad ja stiimulid	47
Preemiate näited	48
Eesmärkide seadmine	50
Olge sobiva käitumise suhtes konkreetne	50
Alustage väikeste etappidega ja liikuge suuremate eesmärkide poole	50
Õige tempo valimine	51
Olge käitumiste arvu valimisel hoolikas	52
Keskenduge positiivsele käitumisele	53
Preemiate valimine	53
Valige odavad preemiad	53
Määrake igapäevased ja iganädalased preemiad	55
Kaasake lapsed programmi	55
Kõigepealt sobiv käitumine ja siis preemia	56
Andke preemiaid igapäevaste saavutuste eest	56
Asendage preemiad vanemate heakskiiduga	57
Koostage selged ja konkreetsed preemiate nimekirjad	58
Tehke preemiate nimekiri mitmekülgseks	59
Veenduge, et stiimulid oleks eakohased	59
Olge positiivne	59
Hoidke preemiaprogrammid ja distsiplineerimine eraldi	60
Hoidke programmi kontrolli all	60
Koostöö õpetajatega	60
Kokkuvõtteks	61
Neljas peatükk: Piiride seadmine	62
Vähendage korralduste arvu	62
Andke üks korraldus korraga	63

Andke realistlikke korraldusi	64
Andke selgeid korraldusi	65
Andke korraldusi tegevuste kohta	66
Viisakad korraldused	66
Kasutage alustamiskorraldusi	66
Andke korralduse täitmiseks aega	67
Hoiatage ja tuletage meelde	67
Kui-siis-korraldused	67
Andke lapsele valikuvõimalus	68
Andke lühikesi korraldusi	68
Toetavad korraldused	68
Tunnustage last või viige tagajärjed ellu	69
Kokkuvõtteks	69

Viies peatükk: Neutraalseks jäämine ja eiramine..... 71

Vältige vaidlusi ja silmsidet	71
Jääge eiramisel järjekindlaks, olge valmis, et sõnakuulmatus läheb alguses hullemaks	71
Jääge neutraalseks ja juhtige tähelepanu kõrvale	72
Minge lapsest eemale, aga jääge samasse tuppa	73
Eiramine õpetab enesekontrolli	73
Õpetage teisi, kuidas neutraalseks jääda	74
Piirake eiratavate käitumisviiside arvu	74
Teatud käitumisviise ei tohi eirata	74
Näited käitumisviisidest, mida eelkooliealiste laste puhul edukalt eirata saab	75
Märgake sobivat käitumist	75
Pöörake lapsele võimalikult kiiresti uuesti tähelepanu	75
Eirake liialdusteta	76
Ärge loovutage kontrolli	76
Kokkuvõtteks	77

Kuues peatükk: Aja mahavõtmine rahunemiseks 78

Aja mahavõtmise etapid	79
Aja mahavõtmise koht	79
Kirjeldage sobimatuid käitumisviise, mille tagajärjeks on aja mahavõtmine	80
Aja mahavõtmise kestus	80
Otsustavad tegurid aja mahavõtmise määramiseks	80
Kasutage taimerit	81
Aja mahavõtmise lõppemine: kaks minutit rahu	81
Protsessi lõpetamine: korrake käsku, mida laps eelnevalt ei täitnud	81
Aja mahavõtmisest keelduvatele lastele reageerimine	82
Aja mahavõtmise kohas olemisest keeldumine	83
Sobimatu käitumine võib alguses hullemaks minna	83
Olge positiivne	83

Õpetage lapsele aja mahavõtmist	84
Probleemid aja mahavõtmise määramisel	84
Hoiduge kritiseerimisest ja näägutamisest	84
Tuvastage probleemid varakult	85
Kahetsuse eeldamine	85
Aja mahavõtmine viieks minutiks kahe vaikuseminutiga	86
Aja mahavõtmise ülemäärane kasutamine	87
Ärge oodake, kuni plahvatate	87
Piiritletud vabadus	87
Kui-siis-hoiatused ja tagajärgede elluviimine	88
Vältige suhtlemist aja mahavõtmise ajal	88
Vältige füüsilist kinnihoidmist	89
Aja mahavõtmise toast väljatulemisest keeldumine	89
Aja mahavõtmiseks puudub eraldi tuba	90
Muud võimuvõitlused	90
Muud aja mahavõtmise põhimõtted	90
Laste vastutama panemine	90
Olge valmis järjekindluseks	91
Aja mahavõtmine avalikus kohas	91
Võtke piisavalt aega	92
Toetage üksteist	92
Kohest lahendust ei ole olemas	93
Pangakonto täitmine armastuse ja toega	93
Aja mahavõtmine vanematel	94
Ärge piirduge distsiplineerimisega	94
Kokkuvõtteks	95
Seitsmes peatükk: Loomulikud ja loogilised tagajärjed	96
Loomulike tagajärgede näited	96
Loogiliste tagajärgede näited	96
Veenduge, et teie eeldused oleks eakohased	97
Veenduge, et saaksite valikutega hakkama	97
Tagajärjed tuleb suhteliselt kiiresti ellu viia	98
Laske lastel varakult valida	98
Tagajärjed peavad olema loomulikud või loogilised, mitte karistavad	99
Kaasake lapsed võimaluse korral tagajärgede arutelluse	99
Olge otsekohene ja sõbralik	99
Tagajärjed peavad olema sobivad	100
Kokkuvõtteks	100
Kaheksas peatükk: Lastele probleemide lahendamise õpetamine	101
Vanemate eeskuju	101
ESIMENE ETAPP. Hüpotetiliste probleemide üle arutlemine	102

TEINE ETAPP. Lahenduste leidmiseks korraldage ajurünnak	103
KOLMAS ETAPP. Tagajärgede läbimõtlemine	104
NELJAS ETAPP. Milline on parim lahendus või valik?	105
VIIES ETAPP. Probleemilahendusoskuste kasutamine	105
KUUES ETAPP. Tulemuse hindamine	105
Küsige kõigepealt lapse arvamust probleemi kohta	106
Julgustage last mitut lahendust välja mõtlema	106
Suunav probleemi lahendamine	107
Olge heatahtlik ja empaatiline	107
Küsige laste tunnete kohta	108
Julgustage lapsi mitmeid lahendusi leidma	108
Kasutage avatud küsimusi ja ümbersõnastamist	108
Mõelge positiivsetele ja negatiivsetele tagajärgedele	109
Seadke eeskujuks kõva häälega mõtlemist	109
Keskenduge mõtlemisele ja enesejuhtimisele	109
Tunnustamine ja veel kord tunnustamine	112
Kokkuvõtteks	112

Üheksas peatükk: Kuidas õpetada lapsi oma tundeid valitsema? .....

Mis on tunnete regulatsioon?	115
Kui kiiresti lapsed tunnete regulatsiooni ära õpivad?	116
Järgnevalt on toodud viisid, kuidas saate lapsi aidata	116
Tagage stabiilsus ja järjekindlus	116
Tunnustage lapse tundeid ja emotsionaalseid reaktsioone	116
Rääkige oma tunnetest	116
Julgustage lapsi tunnetest vabalt rääkima	117
Näidake eeskjuju, kuidas tundeid reguleerida	117
Õpetage lastele jõustavat sisekõnet	118
Pange raskeid olukordi tähele ja hakake nende abil probleemilahendust õpetama	119
Õpetage lastele nn <i>kilpkonna meetodit</i>	119
Aidake lastel pinget kogunemise etappe ära tunda	121
Kasutage aja mahavõtmist sobimatute vihapursete korral	121
Õpetage lapsi tundeid sobivalt väljendama	122
Vältige kõige välja elamist	122
Tunnustage lapsi, kui nad üritavad oma tundeid valitseda	123
Muutke lapse enesekuvandit ja looge positiivne tulevik	124
Kokkuvõtteks	124

Kümnes peatükk: Sõprade leidmine ja hoidmine ning probleemide lahendamine eakaaslastega .....

Miks on laste sõprusuhted olulised?	125
Miks on mõnel lapsel raske sõpru leida?	126
Mida vanemad teha saavad?	126

Õpetage lastele, kuidas juttu alustada ja seltskonnaga liituda	127
Mängige lastega iga päev, et sotsiaalseid oskusi eeskujuks tuua ja nende arengut innustada ..	128
Õpetage lapsed sõpradega rääkima	128
Kutsuge lapse sõpru koju mängukohtingutele ja jälgige neid tähelepanelikult	128
Suunake ja tunnustage sotsiaalseid oskusi eakaaslastega kodus mängides	129
Probleemi/konflikti lahendamise õpetamine	130
Õpetage laps jõustavat sisekõnet kasutama	131
Lapse aitamine viha kontrollimisel	131
Julgustage kogukonnas häid suhteid eakaaslaste vahel	132
Koostöö õpetajatega	132
Empaatiavõime arendamine	134
Kokkuvõtteks	134

TEINE OSA: Suhtlemine ja probleemide lahendamine

Üheteistkümnnes peatükk: Ärritavate mõtete kontrollimine	136
ESIMENE ETAPP. Teadvustage endale oma negatiivseid ja positiivseid mõtteid	138
TEINE ETAPP. Negatiivsete mõtete vähendamine	138
Katkestage mõttelõng	138
Muutke muretsemise või vihastamise aega	138
Suhtuge olukorda erapooletult	138
Normaliseerige olukord	139
KOLMAS ETAPP. Rohkem positiivseid mõtteid	140
Vaidlustage negatiivne sisekõne	140
Asendage negatiivsed mõtted rahustavate või toimetulemise mõtetega	140
Ajas ette mõtlemine	140
Mõelge ja sõnastage ennast kiitvaid mõtteid	140
Huumor	141
Seadke toimetuleku sisekõne ja enesekiitus eeskujuks	141
Kummutage negatiivne sildistamine ja keskenduge konkreetsetele positiivsetele käitumisviisidele	141
Ärge tehke kavatsuste kohta oletusi	142
Mõelge positiivselt	142
Negatiivsete mõtete katkestamine ja toimetulekut toetavate mõtetega asendamine	143
Normaliseerige ja vaidlustage negatiivne sisekõne	143
Mõelge pikaajalistele eesmärkidele	144
Suhtuge olukorda erapooletult ja normaliseerige see	145
Keskenduge rahulikult jäämisele ja kasutage toetuse saamiseks mina-sõnumeid	146
Keskenduge toimetulemisele	147
Seadke eeskujuks toimetulekut toetav sisekõne	147
Kokkuvõtteks	148

Kaheteistkümnes peatükk: Stressist ja vihast aja mahavõtmine	149
Aja mahavõtmine lõdvestumiseks	150
Aja mahavõtmine väljaspool kodu	151
Aja mahavõtmine visualiseerimiseks	151
Aja mahavõtmine viha valitsemiseks	151
Pange tähele vihjeid, mis annavad märku kasvavast vihast	152
Määrake aja mahavõtmise signaal	152
Otsustage, kuhu minna	152
Otsustage aja mahavõtmise kestus	152
Aja mahavõtmise juhised	152
Endaga stressist rääkimine	152
Enda jaoks aja mahavõtmine	153
Kokkuvõtteks	153
Kolmeteistkümnes peatükk: Efektiivsed suhtlemisoskused.....	155
Aktiivne kuulamine	155
Sõnavõtmine	157
Tunnetest rääkimine	159
Katkestage tegevus ja keskenduge uuesti	160
Olge viisakas ja positiivne ning mõelge järele, mida ütlete	161
Keskenduge probleemi lahendamisele, mitte süüdistamisele	163
Probleem on alati põhjendatud	164
Keskenduge realistlikele muudatustele	164
Küsige, mida teine mõtleb ja tunneb	165
Olge rahulik ja katkestage tegevus	165
Teadvustage oma filtrit ja küsige tagasisidet	165
Mõelge järele, mida ütlete ja andke edasiviivaid soovitusi	166
Püüdke saata kooskõlalisi sõnumeid	167
Esitage positiivseid palveid ja korraldusi	167
Kokkuvõtteks	168
Neljateistkümnes peatükk: Vanematevaheliste probleemide lahendamine	169
Tõhusa probleemi lahendamise kuus etappi	169
ESIMENE ETAPP. Pange paika aeg, koht ja päevakava	169
TEINE ETAPP. Sõnastage ja määratlege probleem	170
KOLMAS ETAPP. Võtke eesmärgid ja ootused lühidalt kokku	171
NELJAS ETAPP. Lahenduste leidmiseks korraldage ajurünnak	171
VIIES ETAPP. Koostage plaan	171
KUUES ETAPP. Tulemuse hindamine	172
Probleemi määratlemine	172
Koostöö	172
Olge lootusrikas	173

Olge konkreetne ja selge	173
Väljendage oma tundeid	173
Keskenduge tulevikule	174
Rääkige lühidalt ja keskenduge korraga ühele probleemile	174
Eesmärgid ja ootused	174
Mõelge järele ja tehke kokkuvõtteid	174
Sõnastage eesmärk ja soovitud käitumisviisid	175
Lahenduste leidmiseks korraldage ajurünnak	175
Olge avatud	175
Tegelege üksikasjadega hiljem	175
Olge loov ja uuenduslik	176
Plaani koostamine	176
Vaadake nimekiri üle	176
Ideede hindamine	176
Tuvastage takistused ja mõelge, kuidas neid kõrvaldada	177
Pange plaan kirja	177
Leppige järgmine kohtumine kokku	177
Tunnustage pingutusi	177
Kokkuvõtteks	178

Viieteistkümnes peatükk: Koostöö tegemine õpetajatega probleemide ennetamiseks 180

Miks on vaja lapse õpetajaga partneriks saada?	180
Looge õpetajatega kohe suhted	181
Säilitage regulaarne suhtlemine	181
Vanema kaasamise plaan	181
Pange kodus paika õppimisrutiin	182
Liituge kooli lastevanemate gruppidega	182
Väärtustage õpetaja ja vanema vahelist partnerlust	183
Edukas kohtumine õpetajaga	183
Mõned soovitusel, kuidas kooliga seotud probleemidest rääkida	185
Hakake probleemiga tegelema võimalikult varakult, siis on seda lihtsam lahendada	185
Rääkige oma muredest	186
Õpetajapoolne panus	187
Olge viisakas ja heatahtlik ning mõelge, mida ütlete	187
Keskenduge probleemi lahendamisele	188
Jätkake lapse eest võitlemist	188
Väljendage lootust	189
Leppige kokku ühistes eesmärkides ja korraldage lahenduste leidmiseks ajurünnak	189
Näidake, et usaldate õpetajat	189
Leppige kokku lisakohtumine	189
Millal pöörduda kooli nõustaja või direktori poole?	191
Kasutage laste ees ühtset ja produktiivset lähenemist	191

Vaadake tulevikku	191
Kokkuvõtteks	192

KOLMAS OSA: Levinud käitumisprobleemidega hakkamasaamine

Esimene probleem: Laste ekraaniaja kontrollimine	194
Teine probleem: Käitumine avalikus kohas	201
Kolmas probleem: Venitamine	204
Neljas probleem: Õdede ja vendade vaheline rivaalitsemine ning tülid laste vahel	208
Viies probleem: Laste sõnakuulmatus	214
Kuues probleem: Vastuhakk magamaminekule	218
Seitsmes probleem: Õösel ülesärkamine	221
Kaheksas probleem: Varastamine	224
Üheksas probleem: Valetamine	227
Kümnes probleem: Probleemid söögiajal	230
Üheteistkümnes probleem: Voodimärgamine	235
Kaheteistkümnes probleem: Hüperaktiivsus, impulsiivsus ja puudulik tähelepanuvõime	238
Kolmeteistkümnes probleem: Lapse toimetulek lahutusega	245
Neljateistkümnes probleem: Laste hirmud	250
Viieteistkümnes probleem: Lapse lugemisoskuste arendamine interaktiivse lugemise abil.....	256
Valitud lugemismaterjalid	261
Register	265

Autori kommentaarid redaktsiooni kohta

Osavõtlik ja hoolitsev vanemlus

Aluse panemine laste sotsiaalsele, emotsionaalsele ja akadeemilisele arengule

Kirjutasin raamatu „Imelised aastad“ pea 15 aastat tagasi, et aidata vanematel enesekindlamalt toime tulla lastel liigagi tihti esinevate käitumisprobleemidega. Sellest ajast alates olen seda raamatut kasutanud Washingtoni ülikooli lastekasvatamise kliinikus vanemluse gruppides osalejate abitektina. Meie ja teiste professionaalide, kes töötavad positiivse vanemluse eesmärgil kogu maailmas, uurimistöö on näidanud, et laste käitumise juhtimine ning nendega positiivse suhte loomise põhimõtted on üsna universaalsed. Kuigi vanematel on oma laste jaoks erinevad eesmärgid, kas sõnakuulekuse ja kogukonnale pühendumise julgustamine või loovuse ja iseseisvuse arendamine, leidub märkimisväärsed kultuurist sõltumatuid sarnasusi. Suurem osa vanemaid tahab, et nende lastel läheks koolis hästi, et nad austaksid oma vanemaid, oleksid õnnelikud ja terved ning et neil oleks lähedased ja toetavad sõbrad. See raamat on tõlgitud 7 keelde (hispaania, vietnami, khmeeri, norra, rootsi, hollandi ja taani) ning seda on positiivselt hinnatud erinevates kogukondades.

Olen nüüd otsustanud välja anda uue redaktsiooni. Mitte seetõttu, et eelmise väljaande materjal on vananenud või vigane, vaid raamatu rõhuasetuse laiendamiseks, et see tõstaks esile laste sotsiaalsete-, emotsionaalsete- ja õpioskuste edendamist ning käitumisprobleemide vähendamise strateegiaid. Selle tulemusena on 1. osas uus 9. peatükk, mis käsitleb vanemluse strateegiaid, mis aitavad lastel tundeid reguleerida, ja uus 10. peatükk, kus on toodud üksikasjalikud strateegiad sotsiaalsete oskuste õppimiseks ja kestvate sõprussuhete loomiseks. 2. osa 15. peatükist leiab uut teavet koostöö loomise kohta lapse õpetajaga, et laps koolis edukam oleks. Väikeseid muudatusi leiab kogu raamatust, aga tõenäoliselt panete tähele uusi jaotisi 3. osas, mis käsitlevad lapse hirmule ja ärevusele reageerimist ning hõlmavad strateegiaid, mis aitavad lapsel lugema õppida. Loodetavasti naudite jätkuvalt vanemluse kohta lugemist ja mängite lastega iga päev, sest need võimalused annavad järgmisele põlvkonnale vajaliku hoole ja lootuse, mis valmistavad neid tulevikuks ette.

Sissejuhatus

Kahe- kuni kaheksa-aastaste laste vanemaks olemine võib olla keeruline, see aeg võib tunduda raske nii vanematele kui lastele. Laste jaoks on see suurte üleminekute periood, kus nad liiguvad fantaasiat ja reaalsust segi ajavast maailmast konkreetsemasse maailma, kus reeglid ja ideed on püsivad. Ühel hetkel vajavad nad turvatunnet ja hellust, teisel aga peavad olema iseseisvad ja tõestama, et saavad ise hakkama. Lapsed kompavad sel ajal piire uurimaks, mida lubatakse ja mida mitte. Kodust lasteaeda või kooli minnes avastavad lapsed, et teistel täiskasvanutel ja lastel on oma reeglid ja reageeringud. Nende vastuoluliste vajaduste ja pingete tõttu võivad lastel tekkida jonnihood, nad võivad vinguda ja lõhkuda, kui ei saa oma tahtmist, valetada või varastada, et saada tähelepanu või soovitud asja või hoopis tagasi tõmbuda ja kardetud olukordi vältida. Kas teadsite, et lasteaias on üks neljast lastevahelisest suhtlusolukorrast agressiivne? Või et ligi 70% maimikutel on vähemalt üks jonnihoo päevas?

Vanemate jaoks on sellised reaktsioonid ja käitumisviisid tihti üllatavad ning mõnikord on nendega raske hakkama saada. Kui imikutest saavad eelkoolialised, võite tunda, et kaotate nende poolt kogetava üle kontrolli ja vihastate, kui nad koostööd ei tee. Arvatavasti muretsete, kas neil läheb koolis hästi ning kas nad leiavad sõpru. Võite sageli mõtiskleda, kui palju on neil vaja distsipliini ja kontrolli ning kui palju vabadust. Peale selle võite tihti tunda end süüdi, et probleemiga tõhusamalt ei tegelenud või kui lastelt liiga palju ootasite. Lisaks ei pruugi te aru saada, kui palju stressi laste halb käitumine tekitab. Vanemlus on tõenäoliselt kõige vähesema koolituse ning ettevalmistusega raskeim töö, mille täiskasvanud ette võtavad.

Kirjutasin selle juhendi, et aidata vanematel lahendada väikeste lastega ettetulevaid probleeme ja valmistada ette tundlikku, hoolitsevat ja pädevat vanemat, kes võimendab laste sobilikku sotsiaalset käitumist. Usun, et õppides tõhusalt kasutama kõige efektiivsemaid vanemluse võtteid, saavad lapsevanemad vähendada laste käitumisprobleeme, enne kui need kontrolli alt väljuvad ja kinnistada laste sotsiaalset, emotsionaalset ja akadeemilist pädevust. Sellest raamatust leiate konkreetsete ja üksikasjalike strateegiatega ning mitmete eri teemade käsitluse.

Osavõtliku ja tundliku vanemluse edendamine

See juhend põhineb käitumise õppimise ja muutmise psühholoogilistel põhimõtetel. Käitumisprobleeme ei tohi pidada halvasti käituva lapse ega ka vanemate saamatuse süüks. Mina usun, et kõige pädevamad vanemad suhtuvad enda ja lapse vahelisse suhtlusesse vastuvõtlikult. See tähendab, et nad õpivad laste temperamendile vastama ja saavad aru laste antavatest märguannetest, et nad on valmis õppima ning kasutavad neid märguandeid vanemliku reageeringu juhtimiseks. Näiteks vanem, kes paneb tähele, millal laps on närvis ja toetab ning juhendab teda piisaval määral (ilma kontrolli haaramata), tekitades lapses seeläbi tunde, et ta sai ise hakkama. Või hüperaktiivse ja impulsiivse lapse vanem, kes kohandab oma ootusi ning mõistab, et tema laps on teistest samavanustest sotsiaalselt ja emotsionaalselt noorem ning vajab sotsiaalsete oskuste õppimiseks ja juhiste täitmiseks täiendavat järelevalvet ja tuge.

Vanem on mõnes mõttes laste treener – ta mõistab, mida lapsed õppida suudavad (arengutaseme ja temperamendi kohaselt), ergutab neid, kui lapsed väikeste sammude haaval midagi uut õpivad ja juhib neid, et lapsed saavutaksid toe ja hoolitsuse abil vajalikud eesmärgid.

Tähelepanu reegel

Suur osa raamatu lehekülgedel käsitletust põhineb nn tähelepanu reeglil. Lihtsamalt öeldes näevad lapsed vaeva, et teistelt ja eriti vanematelt tähelepanu saada, olgu see positiivne (tunnustus) või negatiivne (kriitika). Kui lapsed ei saa positiivset tähelepanu, püüavad nad läbi halva käitumise negatiivset tähelepanu saada, sest see on parem kui mitte midagi. Seega, kui tahate lastes head käitumist arendada, peate teda märkama.

Lapsed ületavad vanemate ootusi või ei täida neid

Lapsed saavad oma vanemate ootustest neile palju kiiremini aru, kui enamik inimesi arvab. Kui vanemad sildistavad lapsi, öeldes, kui halvad või saamatud nad on, võivad lapsed seda kuvandit endast uskuma jääda. Seega peavad vanemad oma lastest heatahtlikult mõtlema ja looma positiivseid kujundeid nende tulevikust ning võimest eri olukordadega edukalt hakkama saada. Laused, nagu „Proovime uuesti“, „Järgmine kord läheb paremini“ ja „Jäid rahulikuks ja kannatlikuks“ annavad lapsele enesekindlust vigadest õppida.

Vägivallatu distsipliin

Vanemate lähenemine distsipliinile peab olema eetiline ja õpetama lastele, et halval käitumisel on tagajärjed ning samal ajal ütlema, et lapsi armastatakse ja et järgmisel korral oodatakse neilt paremat käitumist. Selle raamatu seisukoht on, et laksu andmist ja füüsilist karistamist hõlmavad distsiplineerimise strateegiad on äärmiselt kahjustavad ning paljud vägivallatud alternatiivsed lähenemised annavad nii lapse emotsionaalse ja sotsiaalse arengu kui ka lapse ning vanema omavahelise suhte seisukohalt palju paremaid pikaajalisi tulemusi.

Lapse ainulaadse temperamendi tunnistamine

Raamatu eduka kasutamise võtmeks on see, kui vanemad mõistavad, hindavad ja tunnistavad iga lapse ainuomast temperamenti ja arengutaset ning kohandavad oma käitumist vastavalt sellele. Lisaks tuleb esile tõsta laste tugevaid külgi ja aktsepteerida nende puudujääke. Temperamendi all mõtlen isiku loomulikku käitumisviisi ja selliseid omadusi nagu aktiivsus, meeleolu, tundeküllus, kohanemisvõime, impulsiivsus ja püsivus. Mõelge oma laste peale: kas nad on pikatoimelised ja unistajad, tujukad ja ülitundlikud, seltskonna hinged, klatšijad ja jutukad või hoopis kinnised, natuke endassetõmbunud ja vaiksed? Võib-olla on üks lastest tasakaalukas, paindlik ja koostööaldis ning teine on hoopis teisest puust – kangekaelne, muutustele vastu hakkav ja tähelepanematu.

Isikuomadustest lähtudes on normaalsuse mõiste väga laiahaardeline. Uuringud on näidanud, et 10–20% normaalsetel lastel on n-õ keeruliseks peetav temperament.

Need on väga aktiivsed või impulsiivsed lapsed, kellel on puudulik keskendumisvõime ja keda on vanematel raske kontrollida. Selliseid isikuomadusi ei seostata intelligentsuse, vaid ebaühtlase neuroloogilise arenguga. Kui olete sellise lapse vanem, peate meeles pidama, et selline käitumine ei ole tahtlik ega suunatud teie pingutuste nurjamisele. Kuigi saate sellise raske temperamendiga lapsel aidata käitumist juhtida ja energiat positiivselt suunata, ei saa te neid omadusi põhimõtteliselt muuta ja seda ei peakski soovima. Keegi ei saa hüperaktiivsest, energilisest ja rahutust lapsest teha vaikset ning kinnist last. Selle üritamine tekitab vanemates frustratsiooni ja on lastele kahjulik. Kõigil neil lastel tuleb reaalse maailmaga omal viisil kohaneda ja parim, mida vanemad teha saavad, on olla salliv, kannatlik, heakskiitev ja laste temperamendi suhtes mõistev. Nii saavutavad lapsed oma täieliku potentsiaali.

Kasutage vanemlikku võimu vastutustundlikult

Vanemates tekitab kõige sagedamini segadust see, kas perekonnas valitseb demokraatia või mitte. Kui vanemad eelistavad demokraatiat ja peavad kõiki võrdseteks, ei võta nad juhirolli ega kehtesta distsipliini. Perekonnas ei jagune aga võim ja vastutus laste ning täiskasvanute vahel võrdselt ja selleks, et lapsed end turvaliselt tunneksid, peavad vanemad laste käitumist esimeste aastate jooksul kontrollima ja nende eest otsuseid tegema, sest lapsed ei suuda probleeme üksi lahendada. Neile tuleb asjade jagamist, ootamist, teiste austamist ja käitumise eest vastutamist õpetada. Kuigi lapsed võivad piiride seadmise tõttu end ärritununa ja solvatuna tunda, aitab see neil enesekontrolli õppida ning oma soove teistega arvestades tasakaalustada.

Vanemad peavad siiski õppima oma võimu vastutustundlikult kasutama. Nad peavad kindlaks määrama, millistele probleemidele tuleb reageerida range distsipliini ja hoolika jälgimisega (nt destrukttiivne käitumine ja sõnakuulmatus) ning milliseid otsuseid võivad lapsed ise teha (nt mida süüa või selga panna). Lastele võib hea käitumise puhul jääda osaline kontroll, aga sobimatu käitumise korral peavad vanemad kontrolli enda kätte võtma. Kui lastele ei jäeta perekondlikes suhetes kunagi kontrolli, tekib võimuvõitlus ja lapsed üritavad seda saavutada sobimatutel viisidel (nt keeldudes riidesse panemisest). Koostööl põhinevate suhete edendamiseks perekonnas ja lapse enesekindluse ning lõppkokkuvõttes iseseisvuse edendamiseks ei tohi olla liiga salliv ega liiga käskiv. Vajalikke korraldusi ja distsipliini tuleb tasakaalustada soojuse, tunnustamise ja lapse erivajadustega arvestamisega.

Harjutamine teeb meistriks

Vanemad võivad siintoodud strateegiaid laste peal harjutades end võltsilt või isegi petistena tunda, eriti teatud meetodit esimest korda katsetades. Selline kohmakus on midagi uut õppides tavaline. Ärge laske näilikul keerukusel end heidutada ja ärge arvake, et tunnete end kohe mugavalt. Harjutamise käigus muutuvad need kasvatus- oskused loomulikumaks, kuni neid automaatselt kasutama hakkate.

Ärge kunagi lülitage vanemlikku radarit välja

Kõigil lastel on käitumisprobleeme

Oluline on meeles pidada, et laste käitumisprobleemid on tavalised ja kui neid õigesti käsitleda, saab neid suure tõenäosusega kontrolli all hoida. Kuigi neid probleeme ei saa kõrvaldada, saab loovuse ja eri strateegiatega katsetamisega palju muuta. Vanemad ei tohi ehmuda, kui pärast esialgset edu teatud käitumisprobleemi juhtimisel toimub taandareng. Edu saavutamine tähendab spurte, tagasilangusi, tugevnemist ja edasi kasvamist.

Kõik vanemad teevad vigu

Just nagu lapsed, käitumisprobleeme põhjustavate tegurite esinemisel, tunnevad ka vanemad end aeg-ajalt vihaselt, süüdi, ärritununa, abituna ja saamatuna. Vanemad õpivad, katsetavad ja eksivad täpselt samamoodi nagu lapsed. Lapsed on ülimalt paindlikud ja vastupidavad, nii et vanemate vead ei kahjusta neid pöördumatult. Tähtis on see, et lapsed näeksid vanemaid pidevalt õppimas ja seetõttu efektiivsemalt asjadega hakkama saamas. Selle juhendi eesmärk on innustada uute ideede teket ja hoiatada võimalike lõksude eest, aidata vanematel õppimisvõimalusi ära tunda ja leida enda ning oma laste jaoks parim lahendus.

Nautige vanemaks olemist

Kuna selles juhendis on palju käske ja keelde; asju, mida meelde jätta ja mida vältida, võib vanematel jääda vale mulje, et olemas on täiuslik lahendus, mida saab järjepidevalt järgida. Või muretsetakse, et spontaansusel või lõbutsemisel ei ole laste kasvatamisel kohta. See ei vasta tõele. Kui vanemad on enesekindlad ja paratamatute probleemide ning lõksude jaoks valmis, jääb ruumi paindlikkuse, uitmõtete elluviimise ja loovuse jaoks. Näiteks kui kinnine laps muutub viis minutit enne magamaminekut avameelseks, mõistab enesekindel ja mõistlik vanem, et nüüd on hea aeg erandi tegemiseks ning laseb lapsel kauem üleval olla. Järjepidevus on voorus, kui see ei muutu jäigaks eeskirjaks. Kui vanemad mõistavad laste temperamenti ja arengufaasi

ning selles juhendis käsitletud peamisi käitumispõhimõtteid, saavad nad proovida eri strateegiaid ja nõuandeid oma eelistuste järgi kohandada ja vanemluse loomingulist protsessi nautida. Vanemaks olemise kohta ei ole maagilist plaani ega patenteeritud valemit. Iga olukord on erinev ja vanemad peavad looma oma stiili, mis nende jaoks kõige paremini töötab. Lastega koos uusi asju õppides peavad vanemad lastesse, oma tervesse mõistusesse ja kujutlusvõimesse uskuma.

Raamatu taust

„Imelised aastad“ põhineb Washingtoni ülikooli vanemluskliinikus tehtud uurimustel. Viimase 25 aasta jooksul oleme teinud koostööd, uurimusi ja viinud vanemlusprogrammi läbi rohkem kui 3000 lapsevanemaga, kellel on käitumisprobleemidega kahe- kuni kaheksa-aastased lapsed. Uurimustöö peamine eesmärk on olnud tõhusate programmide kujundamine, et aidata perekondi, kelle väikesed lapsed on väga raskesti kontrollitavad. Selleks oleme uurinud suhteliselt väikeste probleemidega (nt vingumine ja jonnihood) ja tõsisemate probleemidega (nt valetamine ja varastamine) lapsi. Peale selle oleme töötanud eri tüüpi perekondadega: kahe vanema ja üksikvanemaga pered, lapsendatud lastega ja kasupered. Oleme töötanud eri kultuuritaustaga peredega, sh Aasia, Hispaania, afroameerika ja Ida-Aafrika pered. Oleme peresid kodus jälginud vähemalt kaheksal korral ja lisaks oleme jälginud vanemaid lastega mängimas. Perekonnad on meiega jaganud oma kasvatustiili, kogemusi ja muresid. Peale selle oleme teavet saanud nende laste õpetajatelt. Uurimuste ja nende vanematega töötamise tulemusena, kelle lastel on vähe käitumisprobleeme, oleme suutnud kindlaks määrata kõige tõhusamad kasvatusmeetodid. Kogu see teave on selle raamatu aluseks.

Vanemate probleemilahendusoskuse ja tõhusate toimetulekustrateegiatega edendamine

Meie uurimuste andmed näitavad, et kursustel käinud vanemad on suutnud vähendada laste sobimatut käitumist ja tõsta laste sotsiaalset ning emotsionaalset pädevust. Nad on õppinud, kuidas olla hoolitsevad ja tundlikud vanemad. Peale selle on vanemad õelnud, et tunnevad end enesekindlamalt ja distsiplineerimisstrateegiate suhtes hästi. Loodame selle juhendi loomise abil jõuda paljude vanemateni ning aidata neil eelkooli- ja kooliealisi lapsi kasvatada enesekindlalt, rõõmsalt, austusega ja koostöö vaimus. Kui perel ei ole suuri muresid, aitab see juhend vanemlusoskusi lihvida. Pikemalt probleemidega maadelnud peresid ei pruugi vaid juhendi lugemine aidata. Sellistel juhtudel tuleb otsida tuge terapeudilt, kes aitaks vajalikke muudatusi teha.

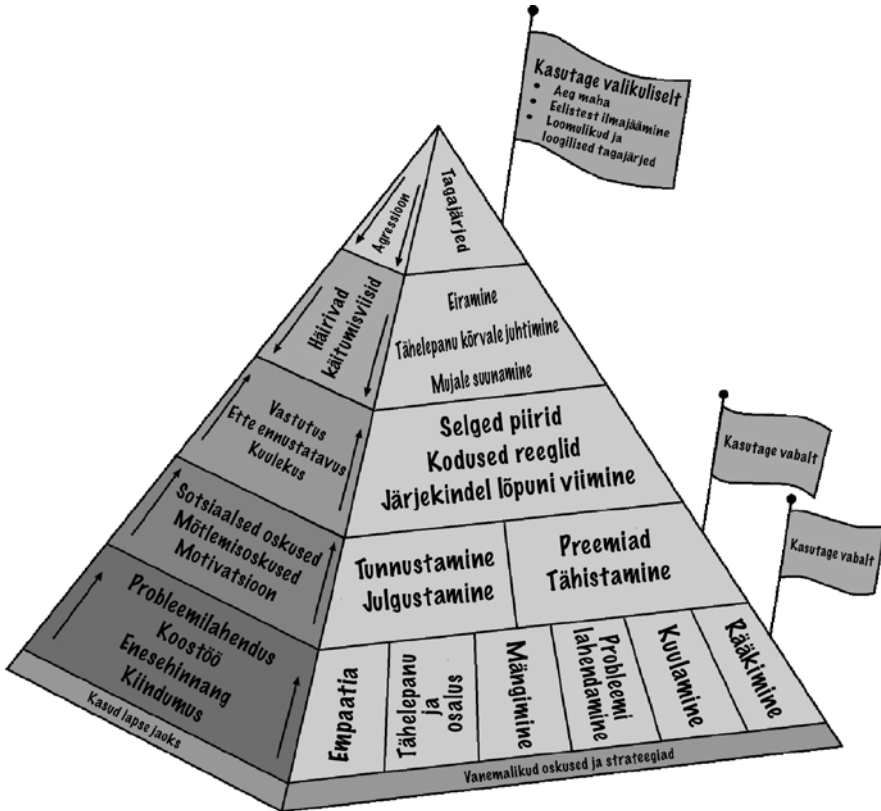
Juhendi ülesehitus

Oluline on peatükke järjest lugeda, sest iga peatükk tugineb eelnevas esitatud teabele. Loomulikult tekib vanematel kiusatus lugeda kõigepealt neile kõige huvipakkuvat peatükki või selle olukorra kirjeldust, millega nad hädas on. Siiski soovime vanematel raamatuga algusest alustada ja kogu juhend läbi lugeda. All olevalt püramiidilt on näha, et raamatu esimesed kolm peatükki keskenduvad selle vundamendi ehitamisele, õpetades, kuidas luua teie ja teie lapse vahele tugevat sidet ja vastastikust kiindumust. Positiivne suhe annab teile võimaluse julgustada sobilikke käitumisviise ja tõsta lapse enesehinnangut ning arendada sotsiaalset pädevust. Mitmed vanemad avastavad, et nendes peatükkides käsitletud materjalile keskendudes ei ole vaja last nii palju distsiplineerida või see muutub lihtsamaks. Püramiidi järgmistel astemetel olavad 4. ja 5. peatükk keskenduvad lastele piiride seadmisele ja sõnakuulmatutele lastele reageerimisele. Järgmised kaks peatükki käsitlevad vägivallatuid lähenemisi, mis aitavad vanematel vastasseisu vältida ja negatiivseid käitumisviise vähendada. 8. peatükis pööratakse tähelepanu sellele, kuidas õpetada lastele probleemide lahendamist, et nad õpiksid konfliktidega toimetulekut ja oskaksid probleemidele ise lahendusi leida. 9. peatükk keskendub emotsioonide valitsemisele ja 10. peatükk sõprusele. Esimese osa lõpuks on vanemad selgeks õppinud meie arvates kõige tõhusamate kasvatustrateegiategi algteadmised. Pange tähele, et püramiidi kõige alumistel tasemetel õpitud oskused moodustavad kasvatustrategiad, mida laste peal kõige rohkem kasutatakse.

Juhendi teine osa käsitleb rohkem vanemate suhtlemisoskusi kui otseselt kasvatuoskusi. Esimesed kaks peatükki räägivad enesevalitsuse strateegiatest ja aitavad vanematel hakkama saada depressiivsete, vihaste, ärritavate ja lootusetuse mõtetega laste kasvatamisel. 11. peatükk käsitleb enesevalitsust mõttekäikudele vastuväidete esitamise ja nende muutmise seisukohalt ning 12. peatükk rõhutab füüsilise kontrolli saavutamist lõdvestamisharjutuste ja stressi maandamise viiside abil. Järgmine peatükk räägib laste ja täiskasvanutega kasutatavatest tõhusatest suhtlusstrateegiatest. Sellele järgnev peatükk keskendub täiskasvanutevahelistele suhetele, et vanemad õpiksid pere probleeme mittekriitiliselt ja koostöövalmilt koos arutama ning lahendusi leidma. Teise osa viimane peatükk räägib suhtlus- ja probleemilahendusstrateegiategi kasutamisest, loomaks laste õpetajatega koostööl põhinevaid suhteid. Nende partner-

lussuhete loomine aitab kodu ja kooli vahel lähenemistes ning eesmärkides järjepidevust hoida ja pakkuda tuge nii teile kui ka lapse õpetajale.

Kasvatuspüramiid

Kolmandas osas rakendatakse esimeses kahes osas õpitud põhiprintsiipe enamlevinud murede lahendamiseks, sh venitamine, vastupanu magama minemisel, probleemid söögikordadega, tülid õdede ja vendade vahel, hirm vanematest lahutamise või teatud olukordade ees, lugema õppimine. Nendes peatükkides tuuakse välja iga probleemi võimalikud põhjused ja praktilised soovitusid nende lahendamiseks.

Kokkuvõtteks

Laste sotsiaalne, emotsionaalne ja õpioskuste areng on imeline protsess, nagu ka vanemate kasvamine ja arenemine! Lubage endal seda protsessi nautida, usaldades oma instinkte, õppides prohmakatest, naerdes vigade ja puuduste üle, otsides teistelt tuge, leides enda jaoks aega ja lõbutsedes koos lastega. Need on imelised aastad koos pisarate, süütunde, viha, naeru, rõõmu ja armastusega.